

Ata Gowşudow

Category: Ertekiler, Goşgular, Kitapcy, Sözler, Türkmen dili, Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly
написано kitapcy | 22 января, 2025

Ata Gowşudow

ATA GOWŞUDOW

„Kitabyň-halkyň ruhy hazynasydygyny, türkmen halkynyň bolsa guba düýesini berip, Magtymgulynyň diwanyňy satyn alan milletdigini, kitaba hormat goýmagyň ýazyjy-şahyrlara sarpa goýmagyň halkymyzyň danalygyndan, çeper söze teňneligindendigini”nygtapHormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow şu mesele bilen bagly öz çykyşlarynda jaýdar belleýär.

Şol danalaryň, çeper söze teňneleriň biri hem Ata Gowşudowdyr. Ata Gowşudowyň halk parasadyndan ýasan dagyny – „Göroglusyny“, „Ertekilerini“, „Lälelerini...“ ajaýyp türkmen topragyмыzyň islendik ýerinden nazarlap görüp bolýar.

„Ata Gowşudow kisesi diplomly alym däldir, emma ol türkmen filologiýasynyň maňlaýyndan dirän, „Hakdan içen alymdyr“ diýip, türkmen edebiýatynyň pälwany Aman Kekilow uly ussada baha beripdi.

„Ata Gowşudow diýmek beýiklik diýmekdir. Ruhy beýiklikdir. Ahlak beýikligidir. Şahsyýet beýikligidir“diýip, belli ýazyjy. N.Hojageldiýew ýazypdy.

■ Ata Gowşudow näme üçin beýik?

A.Gowşudow gysga ömründe şeýle uly işleri bitirip giden kyssaçy, ýazyjy, dramaturg, şahyr, türkmen folkloryny, ýazuw ýadygärliklerini öwreniji, toplaýjy. Ol бүтін ömründe eziz halkyna hyzmat eden, onuň bilen bir howadan dem alan, şatlygyna şatlanan, gam-gussasyny paýlaşan, halkynyň ýigrenenini ýigrenen ajaýyp adamdy. Asyrlardan asyrlara aşyp gelen halk parasadyndan, halk dürdänelerinden susup-susup alyp olary tараşlap, sünnäläp döwrebap, täzeçe öwüşgin berip, ony

halkyna gaýtaryp beren janköýer mirasgärdi.

Türkmen halkynyň ölmez-ýitmez edebi ýadygärligi „Göroglynyň“ kämil nusgasyny ilkinji bolup halka ýetiren A.Gowşudowdyr. Arnamysly, akyl-paýhasly türkmen gözelleriniň isleg-arzuwlary, gylyk-häsiýetleri siňen aýdymlary-läleleri-de ilkinjileriň biri bolup halka ýetiren A.Gowşudowdyr.

Halk paýhasy, halkyň ajaýyp pentleri A.Gowşudowyň ene süýdi bilen kalbyna girip ol çagalykdan ejesi, belli ertekiçi, rowaýatçy Ogulgerek ejäniň aýdyp beren ertekileriniň, rowaýatlarynyň täsirinde huwwalanypdy, ösüpdi, ulalypdy, kemala gelipdi. Soň bolsa halkyň döredijiligine şeýle sarpa goýan, öz eserlerini halk parasadyna ýugran ýazyjyny ykbal 1938-nji ýylda, halk döredijiliginiň, nusgawy edebiýatyň iň ajaýyp eserleriniň hazynasynyň gapysyndan eltipdi. Ol SSSR YA-nyň Türkmenistan filialynyň Dil we edebiýat institutynyň halk döredijiligi bölüminde ylmy işgär bolup ençeme ýyl işläpdi. A.Gowşudow ol ýerde Ogulgerek ejeden öwrenen, alan täliminiň, ylmyň üstüni ýetiripdi. Ol halk hazynasyna şeýle baha beripdi.

„Halk döredijiligi (folklor) halk tarapyndan ýaradylan ölmez-ýitmez çeper sözler, egsilmez-kemelmez akaba göwher-magdan derýasydyr. Onuň her bir damjasy dür dänesidir...“ „Halk döredijiliginiň enesi hem atasy halkdyr.“ Ana, şol dürdänelerini özünde jemläň derýada erkana ýüzüp, şol ajaýyp, gymmat baha baýlygy halka ýetirmek üçin bu ugurdan bimöçber işleri eden mirasgäriň toplan hazynasy Milli golýazmalar institutynyň golýazmalar hazynasynyň folklor degişli bölüminde 1418, 1490, 1417, 698, 687, 1429, 713, 581, 882, 700, 674, 667, 715, 723, 498-nji bukjalarda saklanylýar.

„Görogly“ şadessanyny neşire taýýarlarda A.Gowşudow onuň 12 şahasyny diňe Pälwan bagşydan ýazylyp alnan nusgasy bilen çäklenmändir. Şadessan bilen baglanyşykly iňňän köp maglumatlary gözläp tapypdyr. 1490-njy çeşmede A.Ahundow Gürgenliniň Görogly bilen baglanyşykly gyzykly hem taryhy maglumatlary öz içine alýan haty ýerleşdirilipdir. Haty Ahundow Gürgenli ýazyja 1941-nji ýylda Leningraddan ýollapdyr. Şol sanda 1490-njy çeşmede Nesiminiň jezalandyrylmagy bilen

baglanyşykly bir rowaýat we gysgajyk-gysgajyk hekaýatlar, sanawaçlar, atalar sözüdir nakyllar saklanylýar.

1417-nji çeşmede-de A.Gowşudowyň toplan:

Dag bardyr, dagdan beýik,
Men bir ýaraly keyik,
Atam-enem gelsinler,
Etsin ýarama seýik.

ýaly setirleri öz içine alýan monjugatdylar we AmangeldiGönübek hakynda çuň mazmunly rowaýat bar. Bu rowaýaty jemläp onuň manysy hakynda Ata Gowşudow şeýle ýazypdyr:

„Bu rowaýat Gönülik we ak ýürek bilen öz Watanyňyň ugrunda jan beren gahryman ärleriň mysaly hökmünde aýdylan rowaýatlardyr.“

Rowaýatda bir dul aýalyň ösdürip ýetişdiren çynary gyzyla gaplanyp, Soltan Sanjaryň köşgünde görnükli sütünleriň birine derek ulanylýar. Rowaýaty Ata Gowşudow 1945-nji ýylda maşynkada göçüripdir. Başga-da bu çeşmede Baharşat Gowşudowanyň Saparow Pygamberguludan ýazyp alan „Nesibe“, „Araboza“ atly hekaýatlary we Tagan Gowşudowyň (ýazyjynyň dogany) Ogulgerek ejeden eşiden „Geçi bilen goýnuň aýdysygy“ we Nowruz baýramçylygy barada bir rowaýat saklanylýar.

667-nji çeşmede Keýmir kör hakynda arap elipbiýinde ýazylan rowaýatlar we A.Gowşudowyň 1940-njy ýylyň 1-nji fewralynda ejesi Ogulgerek ejeden eşiden uly göwrümlü „Melike“ atly ertekisi, şol sanda bu çeşmede Talybynyň bir goşgusy bilen, Baýram şahyryň goşgulary ýerleşdirilipdir. Ýazyjynyň taýýarlan bu ýyggyndysynda Baýram şahyryň döredijiligine mahsus bolan alamatlary, özboluşlylygy barada pikir ýöredýän sözbaşysy-da bar.

698-nji bukjada bolsa mirasgäriň „Aýal-gyzlaryň aýdym-läleleri“ (rewolýusiýadan öňki we soňky dörän läleler) atly ýyggyndysy saklanylýar. Ýyggyndy latyn elipbiýinde bolup, 1939-njy ýylda Türkmenistan neşirýatynda çap edilen bolmagy mümkin. Onda Türkmenistan döwlet neşirýatynyň ady we ýokarky sene bar.

Ýyggyndy läleleriň ideýa-mazmuny, çeperçiligi, türkmen folkloryna mahsus bolan özboluşlylygy barada pikir ýöredilýän sözbaşy bilen üpjün edilipdir. 687-nji çeşmä Ýazyjynyň toplan 4 sany şahyryň (Dosmämmediň, Döwletmämmet Balgyzylyň, Baýram şahyryň, Körmollanyň) goşgulary we olaryň ideýa-tematikasy barada ýazylan sözbaşysy ýerleşdirilipdir.

Japbaklara degişli „Gepläp ugranda bolýar bellisi“, „Hany suw“, „Suw nobaty“, „Heniz geljek ýerimize gelemzok“ ýaly kyssa eserleri 581-nji çeşmede saklanylýar. Ýazyjy bulary 1939-njy ýylda ýazyp alypdyr. Kimiň dilindendigi belli däl.

882-nji çeşmede arap elipbiýinde „Görogly“ şadessanynyň „Öwez getiren“ şahasy saklanylýar. Ol Ata Gowşudowa Leningraddan iberilipdir. Belki A.Ahundow Gürgenli iberendir. Sebäbi ol Leningradda okaýarka, eline „Görogly“ şadessany bilen bagly ýekeje setir düşse-de, Ata Gowşudowa ýollapdyr. Ata Gowşudowyň „Magtymguly we halk döredijiligi“ diýen işi-de (senesi 1941-nji ýyl) şu bukjada saklanylýar. Çeşmä A.Ahundow Gürgenliniň bu ajaýyp işe ýazan syny-da girizilipdir. 815-nji çeşmede Ata Gowşudow tarapyndan ýazylan „Görogly“ eposynyň ýazylyp alnyşy“, „Görogly“ dessany we bagşylar“ atly 1945-nji ýylda ýazylan, bu şadessan bilen baglanyşykly iňňän gyzykly maglumatlary öz içine alýan uly göwrümlü makalalary ýerleşdirilipdir. Birinji makalada Göroglyny ýazyjy şeýle häsiýetlendiripdir.

„Görogly diýmek-Watanyň üstüne çozan-ýurtbasar soltanlaryň, hakanlaryň ýygyny näçe esse kän hem bolsa, batyrgaýlyk bilen onuň garşysyna çykyp, söweşiň çylşyrymly hünärlerini ussatlyk bilen ulanyp duşmany ýeňmekdir. Agyr howp üstüne abanan wagty giň göwrümlilik bilen özüňe ynanmak, töwekgel bolmak, Watanyň ar-namysynyň üstünde başyňy goýmak.Ine, bu „Göroglynyň“ häsiýetli sypatydyr.“

700-nji çeşmede mirasgäriň „Türkmen halk ertekileri“ ady bilen 1938-nji ýylda neşir edilen (Türkmen döwlet neşirýatynda) ýyggyndysy saklanylýar.Ýyggyndynyň redaktory M.Kösäýew. Ýyggynda aşakdaky ertekileri girizipdir. Birinji bölüme „Esen“, „Garga, tilki we syçanyň dostlugy“, „Eşek bilen gulanyň dostlugy“, „Eneň duzy tükenendir“, „Goşa öküz“, „Patyşanyň engamy“, „Kör

garga“, „Çopan“, „Haly dokan hakynda hekaýat“, „Eşek gulak pälwan“, „Ýarty gulak“, „Çapyk molla“, „Ýetim gyz“, „Iki aýal dogan“, „Togsan torba“, „Haýwanyň diline düşýän adam“, „Isgender patyşaň şahy“, „Patyşa we üç adam“, „Kyrk ýalan“, „Gülнарjan“, „Üç gyz hem döw“, „Patyşanyň gyrnakdan bolan iki ogly“. 2-nji bölüme „Düýe Bahaweddiniň ogly“, „Kerwenbaşy“, „Patyşanyň üç ogly“, „Sähetdurdy“, „Garaja batyr“, „Bäş galandar“, „Patyşanyň ogly bilen weziriň ogly“, „Şirazdan gelen kerpişçiniň ogly“, „Ýüz tümenlik hekaýa“, „Kelje batyr“, „Akpamyk“, „Patyşa gyzynyň salgydy“ we .ş.m.

Ýygymda haýwanlar hakyndaky ertekiler-de girizilipdir. Olar Ýolöten etrabyň Sugty obasyndan Gurban Agajan oglunyň dilinden ýazylyp alnypdyr. Haýwanlar hakyndaky ertekileriň rusça terjimesi-de berlipdir. Görlüp oturylsa, Ata Gowşudowyň türkmen folkloryndan susup-susup alan, timarlan, kämilleşdiren ertekileri, dürli döwürlerde neşir edilen ertekiler bolup çykýar. Bu Ata Gowşudowyň halk baýlygyny toplam, olara zähmet baryny siňdirip, olary halka yzyna gaýtaryp bermekdäki uly hyzmaty.

715-nji çeşmede „Görogly“ şadessanyňa degişli mirasgär tarapyndan ýazylan iki sany makala saklanylýar. „Görogly“ eposynda Watany goramak“ atly makalada Watan diýlen beýik gudrata Görogly ýaly halk gahrymanynyň garaýşyny, onuň ugrunda kükrek gerşini Görogly bolup açýan Ata Gowşudowyň bu şadessany çigit-çigitlän ýaly çigitlän çuň mazmunly ýene-de bir makalasy ýerleşýär. Makalada A.Gowşudow „Göroglynyň“ Görogly bolup halka ýetmeginde bagşylaryň hyzmatyna aýratyn orun beripdir. Geçmişň dürli-dürli taryhy we durmuş wakalaryny özüne siňdiren „Halk tarapyndan döredilen bu ölmez-ýitmez „Görogly“ eserleriniň esasy eýeçiligini eden halk bagşylarydyr. Olar toýlarda, baýramlarda dessan edip aýtmak bilen hem öz ogullaryna we şägirtlerine geçirip, gaty köp asyrlardan bäri bu gahrymançylykly eposy şu günki zamanamyza çenli ýaşadypdylar. Diňe bir ýaşatmak däl, çeper ussat bagşylar özleriniňýaşan döwründe bolan hadysa wakalary, ýa-da geçmiş taryhda bolup özlerine täsir eden gyzykly rowaýatlary goşmak bilen bu gahrymançylykly eposy has hem giňeltdiler we

şöhratlandyrdylar. Şonuň üçin hem üstünden, asyrlar geçdigiçe, bu eser galňap, köp şahaly uly bir eser bolupdyr. Şonuň ýaly hem, bagşylaryň her haýsysy öz zamanasynda ulanylýan zatlary bu dessanyň içine salypdyr“ diýip ýazyypdyr. Ata Gowşudow hem özüniň juda kämil çykan Ata Gowşudowyň „Göroglysy“ diýdiren şadessanyny Pälwan bagşynyň dilinden ýazylyp alnan nusga esasynda timarlap halka ýetiripdi ahyryn.

Bu makalanyň Göroglyny öwrenmekde türkmen folkloryny baýlaşdyrmakda hyzmaty bimöçber.

723-nji çeşme Ata Gowşudowyň halk şahyrlaryndan toplan ýyggyndysyny öz içine alýar. Ýyggynda Ata Salyhyň, Durdy Gylyjyň, Baýram Mämmed oglunyň, Töre Dosmet Mätjan ýaly şahyrlaryň, Oraz mele we Golak, Oraz Annanazar ogullarynyň, Körmollanyň, Döwletmämmed Balgyzylyň goşgulary girizilipdir. Ýyggyndy 1940-njy ýylda täze-täze şahyrlar bilen baýlaşdyrylyp we olaryň özleri, döredijiligi barada maglumat berýän, goşgulary seljerýän sözbaşy bilen üpjün edilipdir. Bu işleriň hemmesi ýöne bir zähmet däl, Ata Gowşudowyň irginsiz işländiginiň, işjanlydygynyň, zähmetsöýerliginiň, halkyň baýlygyny irmän-arman ýygnap, sünnäläp, halka gaýtadan berendiginiň alamaty.

Ata Gowşudowyň dosty onuň bilen uzak ýyllar duz emek bolan Aleksandr Aborskiniň ýazyjy bilen bagly ýatlamalarynda, onuň halkyň dilden-dile geçip timarlanyp giden hazynasyny ýygnaýşy bilen bagly gyzykly maglumatlary getirilipdir. Ol maglumatlaryň biri baryp uruş ýyllaryndan-da öň hem şol döwürlerde obama-oba aýlanyp, halk dessanlaryny, nakyllary, hekaýatlarydyr-rowaýatlary, ertekileri ýygnap ýören gara gaba telpekli, murtlary haýbatly, daşyndan seretseň ýurt söküp ýören derwişlere çalyň edýän Molla Püri Abam ogly bilen Ata Gowşudowyň dostlugy hakdadyr.

„Molla Püri her gezek Ata Gowşudowlarda peýda bolanda ýazyjy üçin uly baýramçylykdy“ diýip, Aborskiý ýatlaýar. Özünem Molla Püri üçin goý ol iň soňkuja dört aýaklysy bolaýsyn, toklумы, owlakmy, tapawudy ýok, soýaýmaly eken. Onsoň dostlar çolaja jaýda hatda hepdeläp diýen ýaly şol gürleşer oturar ekenler. Nakyllardyr atalar sözünden, lälelerdir aýdymlardan,

ertekilerdir dessanlardan başlan söhbet „Görogly“ eposynyň henize çenli näbelli şahalaryna syrygar eken. Soň bolsa gürrüň kem-kemden folkloryň, geçmiş edebiýatymyzyň gymmatly baýlyklarynyň nähili ýol bilen ele salnandygy barada gider eken. Şeýlelik bilen, hormatly myhmanyň diňe bir jam ýaly kellesindäkiler däl, hatda horjunyndakylara çenli Ata Gowşudowyň bloknodyna geçerdi.“ Ata Gowşudow halk baýlygyny toplan Penje Agaly bilenem gatnaşykda bolupdyr. “Ýene-de bir mollany ýatlap geçelin” diýip, A.Aborskiý ýazýar. Bu birneme başgarak adamdy. Ol tejenli Penji Agalydy, biz oňa Penji molla diýerdik. Ol kiçeňräk, solgun ýüzli, köseräk adamdy, onuň şol wagtlar näçe ýaşyndadygyny biler ýaly däl, kä gaty ýaş ýaly, käte hem gaty garry ýaly görnerdi. Ol sowatly adamdy. Arak-şerapdan, çilim-neşeden bihabardy, özem, göräýmäge, gaty ejizjedi, orta asyrlarda ýaşan gurrandaza, ýa-da köne kitaplardaky suratlara çalym eder durardy. Ol hem eline bir del kitap, golýazma salyp bilse, Dil we edebiýat institutyna getirip bererdi, Molla Püri seýregräk bolsa-da, Kalinin köçesiniň 124-nji jaýyna gelip durardy. Eger ýalňysmaýan bolsam, Penji molla diňe bir golýazma ýygnaýjy hem däl, ol has dogrusy, tekstleriň manysyny düşündirýän terjimeçidi. Ol pars we arap dillerine ökdedi, bu bolsa edebiýatyň aşygy Ata Gowşut üçin has hem gymmatlydy.“

Ýazyjynyň öý arhiwinden tapylan ýazgylar A.Gowşudowyň „Göroglyny“ çapa taýynlamakda galdyran bellikleri, deňeşdirmeleri halk eposyny halka ýetirmekde neneňsiler zähmet çekendigine göz ýetirmek bolýar. Ol ýazgylarda „Göroglynyň“ Stawropol nusgasyndan peýdalanandygyny, hatda türkmen eposynda bolmadyk goşgularyň-da ençemesiniň stawropolly türkmenleriň nusgasynda duş gelýändigini ýazyjy nygtap, olardan höwes bilen peýdalanyndyr. Şol agtaryp ýören mirasgärGöroglynyň şejeresi bilen bagly maglumaty, 1939-njy ýylda halk şahyry Durdy Gylyçdan alypdyr.

Milli golýazmalar institutynyň golýazmalar hazynasynyň 1490-njy çeşmesinde Ahmet Gürgenliniň ýazyja Leningraddan (häzir Sankt-Peterburg) onuň ähli lakamlaryny sanaýan (Salam, gadyrdan atamyz Ata Şagşagy, Ata Gowşudy, Ata Hudhudy, Ata

Jeýhuny, Ata Guddyhy) 1940-njy ýylyň 25-nji noýabrynda ýazan haty bar.

Hatdan „Görogly“ ýaly bütün adamzat ähmiýetli eseri halka ýetirmekde bu ugurdan janköýer adamlaryň neneňsi yhlasly ýapyşandyklaryna, alada edendiklerine göz ýetirmek bolýar.

„Atam! „Görogly“ romany Gündogary öwreniş äleminde uly-uly rol oýnaýar. Ony basym çykarmak üçin, onuň üstünde arman-ýadaman işlemegi özüňe gündelik we hemişelik wezipe edip, „Sen „Göroglyny“ Görogly et, olam seni Görogly etsin.“ Soň Ahmet Gürgenli söwer dostuna çyny bilen şeýle maslahat berýär. „Görogly“ türkmeniňki däl, ýa-da türkmenlerde bolsa hem asly biziňkidir“ diýýänlere ýa-da diýmek isleýänlere hiç bir zat diýme; ýöne „Göroglyny (Körogluny) turuz-da görkez“ diýýär. „Dile geldi bile geldi“ diýen ýaly, „Görogly“ şadessany we dawagärler“ bilen baglanyşykly şahyr Ruhy Alyýewiň (seret „Ýiti konfliketler we häsiýetler döreden ussat“, „Öçmejek yzlar“ (ýatlamalar) „Türkmenistan“ neşirýaty Aşgabat, 1981) diýen bir ýatlamasy ýadymyzda. Ruhy Alyýew 1951-nji ýylda Moskwada ýazyjylar soýuzynyň plenumyna gatnaşanda, azerbaýjanlaryň halk şahyry Samat Wurgun bilen duşuşanda, Ata Gowşudowy soraýar. Ata Gowşudow bilen Ýerewanda Saýat-Nowanyň ýubileýinde bile bolan ekeni. Şonda Ata bilen bagly bolan gyzykly bir wakany Ruhy Alyýewe gürrüň berýär.

Şol ýerde bolan bir oturlyşykda, halk eposydyr dessanlaryndan gürrüň açylanda, „Görogly“ eposyny haýsy halkyňkydygy hakda degişme jedel başlanýar. Şol ýerde oturan özbek, täjik, ermeni, gruzin, azerbaýjan ýazyjylarynyň her haýsy şol eposy öz halkynyň edebi ýadygärligi diýip, subut etjek bolupdyrlar. Bir tarapda oturan Ata bu gürrüňleri dykgat bilen diňländen soň ýerinden galyp:

“ Adamlar, siziň bu jedeliňiz biderek. Görogly – türkmen. Ol epos türkmen halkynyň edebi ýadygärligi. Eger-de, meniň sözlerime ynanmajak bolsaňyz, ýörüň men onuň atynyň toýnagynyň daşda galan möhrüni obamyzda – Köpetdagyň eteginde görkezeýin. Eger şoňa-da ynanmajak bolsaňyz, onda Göroglynyň egri jöwher gylyjyny, Gyratynyň eýerini size görkezeýin. Ol nesilden-nesle berlip saklanypdyr. Häzir Göroglynyň atynyň eýeri, gylyjy

biziň öýmüzde diwardan asylgy dur“ diýeninde jedeli goýbolsun edip dagapdyrlar.

Samat Wurgun şol hadysany ýatlap, Atany soran ekeni. Ol Atanyň aýdan gylyçdyr eýeri, Gyratyň daşda möhürlenlen toýnagynyň yzyny görmek üçin, ýörite Türkmenistana gelmek hyýalynda ekeni... Ruhy Alyýew Samady Türkmenistany görmäge çagyýar. Seni türkmenler tanaýarlar. Galyberse-de, seniň Berdi aga, Ata Gowşut, Gara Seýitli ýaly dostlaryň bar. Türkmenistany görersiň, belki, ylham saňa käbir goşgular hem ýazdyrar” diýdim” diýip, ýatlaýar. “Ýöne Göroglynyň gylyjyny, onuň atynyň eýerini Gyratyň toýnagynyň daşda galdyran yzyny tapmarsyň. Ol Atanyň fantaziýasy” diýenimde, Samadyň jak-jaklap güleni heniz hem ýadymda. Ol maňa ýüzlenip şeýle diýipdi:

“Diýmek, Ata hakykatdan hem ýazyjy eken. Ol öz halkynyň ogly. Ol halkyň milli guwanjyny gorap, arşa göterip bilen adam ekeni. Öz halkyňa şeýle guwanmagy hem başarmak gerek” diýip, onuň ugurtapyjylygyna haýran galanlygyny aýdypdyr.

Ruhy Alyýew bir duşuşykda Ata Gowşudow bilen rus ýazyjysy Ýuriý Karlowiç Olýoşanyň arasynda bolan gürrüň hakynda şeýle ýazypdyr:

„Ýuriý Olýoşa ýazyjyny gepletmek maksady bilen:

– Ata, sen meniň bilen oýun etme, men polýak korollarynyň neslinden. Polşa ensiklopediýasynda, maňa ýazyjy hökmünde aýratyn orun beripdirler. Galyberse-de, A.M.Gorkiý Bütinsoýuz sowet ýazyjylarynyň birinji gurultaýynyň tribunasyndan, iki agyz bolsa-da, men hakda öwgüli söz aýtdy... sen kim bilen iş salyşýanyňy ýagşy bil! – diýip ýylgyrypdyr.

Ata ilki aljyrapdyr, soň özüni dürsäp:

“Ýuriý Karlowiç, men hem tötänleýin dünýä inen adam däl. Sen polýaklaryň korollar neslinden bolsaň, men aty, gylyjy, mertligi bilen dünýäni haýran eden Göroglynyň neslinden önüp-ösen adam. Türkmeniň heniz ensiklopedoýasy bolmasa-da, meniň çapa taýýarlan „Görogly“ eposym ýeser zatdyr-diýip, kellesini ýokary göteripdir. Bu sözleri eşiden Ýuriý Karlowiç özüniň ýeňlenini duýup:“Ata, şu gezek sen aldyň” diýip, onuň pähim-

paýhasyna geň galypdyr.

„Görogly“ şadessany bilen baglanyşykly Ahmet Gürgenli A.Gowşudowa köp işlemegi maslahat berende, işiniň gapdalyndan şadessana degişli maglumatlary-da toplamagy maslahat berýär. Özünüň-de gözlegdedigini ýazýar. Ahmet Gürgenli iňlis alymy Hodzkonyň „Görogly“ bilen baglanyşykly eline düşen ýazgylaryndan mysal getirip, bu şahsyň Horasanyň demirgazyk tarapynda XVII asyrdaky ýaşap geçendigi, özüniňem teke taýpasyndandygy baradaky çaklamasynyň iňlis alymynyňky bilen meňzeş gelýändigini ýazypdyr. Bu maglumaty A.Gürgenli 1941-nji ýylyň 10-njy fewralynda ýazan hatynda iberipdir. „Göroglyny“ bileje okamak üçin Ahmet Gürgenli A.Gowşudowyň Leningrada ylmy sapara gelmegini haýyş edipdir.

1417-nji çeşmede A.Gowşudowyň Göroglynyň arkasy barada toplan maglumatlary-da saklanylýar. Ony mirasgäriň gyzy Baharşat Milli golýazmalar institutynyň hazynasyna tabşyrypdyr. Olarda şeýle ýazgylar bar.

Göroglynyň kakasy Adybeg, Adybegiň kakasy. Jygaly beg, Jygaly begiň kakasy Ýemin, Ýeminiň kakasy Mömin.

Jygaly beg özüniň ortanjy oglunyň adyna kakasynyň kakasy-garry atasy bolan Möminiň adyny dakypdyr. Göroglynyň asly ata tarapy: türkmen halkynyň teke urugynyňbukry tiresindendir. Göroglynyň ejesi türkmen halkynyň ýomut urugundan eýmir tiresindendir. Göroglynyň döwürdeşi Aşyk Aýdyň piriň daşdan bejerilip salnan kümmedi we kümmediň içinde daşdan bejerilen guburynyň Wasda (Daşoguz welaýatyna degişli) ýatandygyny Ata Gowşudow ýazypdyr.

Bu maglumatlar Görogly barada seýrek duş gelýän iňňän gymmatly maglumatlardyr. Olary mirasgär 1939-njy ýylyň 2-nji dekabrynda şahyr Durdy Gylyçdan ýazyp alypdyr.

Ýazyjynyň gije-gündiz üstünden turman sünnäläp işläň 12 bölümden ybarat „Göroglysy“ 1941-nji ýylda neşir edilýär.

Ata Gowşudow „Göroglynyň“ „Serwijan“ şahasyny Aşgabatda Nury bagşy Halyk oglunyň dilinden ýazyp alypdyr. (Nury bagşy Daşoguz welaýatynyň Köneürgenç etrabyňyň „Täze durmuş“ obasyndan). Soň mirasgär bu şahanyň üstüni, bagşy Haýyt

Hojaýewiň gürrüňleri, aýdan goşgulary bilen baýlaşdyrýar. Aýdyjy Daşoguz welaýatynyň (Boldumsaz?) etrabyndan Ata Gowşudowyň „Göroglysyna“ iňlis, fransuz, nemes, türk dillerinde çap edilýän „Yslam ensiklopediýasynda-da“ ýokary baha berlipdir. Professor Baratow „Körogly“ sözi hakynda maglumat berende bu halk eposynyň dünýä neşirleri hakynda söz açyp, A.Gowşudowyň bu neşirini olaryň ählisinden-de belentde goýupdyr.

„Kakamyň häzir ýokdugy gynandyrýar. Emma golýazmadaky çuň manyly, taraşlanan gözel sözlemler ýazyjynyň beýik zehini üçin begenç, guwanç duýgusyny döredýär.

Men golýazmalaryň gatyny açanymda ýazyjynyň nähili tutanýerlilik, joşgun bilen zähmet çekenini gözümiň öňüne gelýär. Gije ýatyrkak başujumyzda kagyza degýän galamyň sesiniň gelip durany ýadyma düşýär.

Golýazmalaryň her sahypalaryny açamda gijäniň dowamyny iş stolunyň başynda geçirip, ertirem irden turzup, okuwa ugradany ýadyma düşýär“ diýip, Ata Gowşudowyň gyzy Baharşat ýatlamasynda ýazypdyr.

Ata Gowşudow diňe hazyna toplaýjam, ýazyjam däl. Onuň halk döredijiligi bilen bagly dürli-dürli neşirlere ýazan sadadan çuň mazmunly edil suw ýapydan gaýdan ýaly akgynly okalýan sözbaşylarynam, ylmy işlerinem okap başlasaň nädip aňyrsyna çykanyňy duýman galýarsyň. Bütün döredijiligini halk paýhasyna ýugran hazyna toplaýjy söz sungatynyň pälwany Magtymgulynyň döredijiliginiň folklor bilen baglanyşygynyňňan çuň öwrenipdir. Mirasgär „Magtymguly we halk döredijiligi“ diýen işinde beýik şahyryň döredijiligine folkloryň ýetiren täsirini çigit-çigitlän ýaly edip, şeýle bir ussatlyk bilen yzarlaýar welin, “halal saňa” diýdirýär.

Bu ýerde bir hakykat bar. Birinjiden, Ata Gowşudow ýaly folklora belet, ony ýygnaýjylara belet, onuň gadryny bilýän, ony ürç edip ýygnan, ömrüniň durkuny oňa bagyşlan, folkloryň täsiri bilen milli gahrymanlaryna jan beren, sadadan, şirelişirin, mazmuna baý sözler, ýagny halk dili bilen eserleriniň wakalaryny beýan eden başga bir ýazyjyny tapaymak kyn.

A.Gowşudow halk döredijiliginiň Magtymgulynyň sygyrlaryna täsirini, folkloryň gazanynda gaýnap, beýik Magtymgulynyň dür saçýan eserleriniň manysyndan tälim alyp ussatlarça yzarlapdyr. Eger hyýal hakykata öwrülip beýik şahyryň tirsegine galaýsa, onda galamdaşynyň (Ata Gowşudowyň – Ş.G.) bu işine juda täsirli oňyn syn ýazardy. Ata Gowşudow folkloryň Magtymgulynyň döredijiligine täsirini ikitaraplaýyn öwrenipdir, ýagny folkloryň baýlaşmagynda, kämilleşmeginde şahyryň eserleriniň täsirini-de gözden salmandyr.

Ata Gowşudow bu işinde „... Magtymguly halk döredijiligini beýleki klassyk şahyrlara garanda, möçbersiz kän, emma laýykly orunda ussatlyk bilen ulanypdyr... Magtymgulynyň goşgularyny okan wagtymyzda, bir geň täsir edijiwe çekiji güýjüň bardygyny duýýarys. Şol güýji döredýän Magtymgulynyň öz döredijiliginde halk döredijiliginden ökde-ussatlyk bilen peýdalanmagydyr“ diýip, mirasgär ýazýar. Ýene „halk döredijiligi halkyň mülki, tükeniksiz hazynasydyr“ diýip, nygtaýan mirasgär „Magtymguly we halk döredijiligi“ atly işinde „Näme üçin Magtymgulynyň goşgularyny halk şeýle söýüpdür. Ony öz durmuşynda nakyl edip ulanypdyr, aýdym edip aýdypdyr?“ diýen soragy goýup, oňa şeýle jogap beripdir. „Magtymgulynyň öz ene dilini, ýönekeý halk dilini goldan bermän hem halk döredijiligini özüne azyk çeşmesi edinip, ondan ussatlyk bilen peýdalanmagy we ýaşan döwründe öz halkynyň, köpçüliginiň islegini özüne maksat edinip almagy, ylaýta-da, şu üç sany meseläniň onuň eserlerinde gaty berk baglylykda alnyp barylmagy, Magtymgulyny meşhur edip, onuň her bir sözünü ölmez-ýitmez atalar sözüne, halk nakyllyna, mysalyna öwürdi, goşgularyny bolsa halk aýdymyna öwürdi.“

Umuman, A.Gowşudow folklor bilen baglanyşykly işlerinde halky eserleriň döreýşi, ideýa-mazmuny, çeperçiligi barada-da pikir ýöredipdir.

Ol „Görogly“ dessany we bagşylar“ atly uly göwrümlü makalasynda bagşylaryň ýollary, („Ylgar ýoly“, „Damana ýoly“, we ş.m.) olaryň biri-birinden tapawudy hakynda, galyberse-de, „Görogly“ şadessanynyň şu günki günlere çenli gelip ýetmeginde bagşylaryň hyzmaty, bagşylaryň bu şadessanyny aýtmakda

hersiniň öz ussatlygy barada iňňän jaýdar pikir ýöredipdir. Mälim bolşy ýaly, dessanyň iň köp aýdylýan ýeri Daşoguz welaýatynyň etraplary, ýazyjy şol ýerde şägirt halypalygyňam güýçlidigini belläpdir. Meselem, ol makalada Pälwan bagşynyň kakasy Ata bagşydan mysal getiripdir. Ony Pälwan bagşynyň özi gürrüň beripdir. Ata bagşy „Göroglynyň“ 44 şahasyny bilýän eken. Şondan 12 şahasyny ogluna-Pälwan bagşa öwredipdir. Pälwan bagşy şol 12 şaha bilen ýagny, 35 çap kagyzdan ybarat tekst bilen, onuň gylyny gymyldatman, üç gije-gündizlik toýy sowýan eken.

Makalada Ata Gowşudow toýlarda bagşylaryň aýdym aýdyş tehnikasyna çenli öwrenip ýazypdyr. Ýazyjy dessan aýdýan bagşy hut şol dessanyň içine girip, onuň gahrymany bolup, herekete gelip aýdýandygyny, şeýdip, töwereginde gezip ýören dessan gahrymanlaryny diňleýjileriň gözüniň önüne getirýändigini ýörite nygtapdyr hem öň hiç ýerde çap bolmadyk „Görogly“ şadessanynyň näçe şahasynyň bagşylaryň dilinden aýdylýandygyna, dikeldilendigine özem haýran galypdyr. Ýazyjy „Göroglyny“ çapa taýýarlarda diňe Ata Çepowyň Pälwan bagşynyň dilinden ýazypgetiren 13 şahasyny peýdalanan hem bolsa, onuň daşyndanam köp maglumatlary toplandygyny öň nygtapdyk. Soň ýazyjynyň özi hem „Görogly şadessanyny Magtymguly Garlydan, Nazar Bagadan, Gurban Goturdan eşidip ýazypdyr. Makalada ýazyjy bagşylaryň Göroglynyň mertligini, il-ýurdy goramakda gahrymançylygyny onuň Gyratyny taryplap joşup-joşup aýdýandyklaryny nygtapdyr. Galyberse-de, „Görogla“ her döwrüň öz tagmasyny basýandygyny, bagşylaryň bu şadessany öz döwrüniň durmuş wakalaryna uýgunlaşdyrýandyklaryny-da belläpdir. „Görogly-da“ „Görogly önüne başataryny basdy, naganyny dakyndy, gylyjyny aldy“ ýaly jümleleriň gabat gelmegi. Pälwan bagşynyň aýdýan tekstinde pagta ganarlarynyň gabat gelmegi we ş.m. ýa-da bagşylaryň reperturanda „Göroglynyň“ döreýşiniň dürlüçe aýdylmagy.

Halkyň kalbyna ornan eserleri ýaly, her döwür üçinem ähmiýetini ýitirmeýän makalalarynyň-da folklory öwrenmekde uly ähmiýeti bar. Mirasgär diňe bir folklora degişli ylmy işleri bilen däl, çeper eserleri bilen-de folklory baýlaşdyrды.

Ýazyjynyň döredijiliginde gatnaşyk iki taraply boldy.

■ A.Gowşudow 1903-nji ýylda Aşgabat şäheriniň Büzmeýin obasynda (häzirki Abadan etraby) eneden bolýar.

Ýazyjynyň ata-babasy özleri üçin mal saklap, nana-çörege çalyşmak üçin hem üzüm eker ekenler. Ýaşajyk Ata özüni bilip ugrandan, hojalyklarynda işläp başlapdyr: düýe bakypdyr, ýer depipdir, üzüm kesipdir. Kakasy bilen, dogany bilen ot ýatymaga Köpetdagyň jülgelerine, odun ýygмага Garagumyň jümmüşlerine gidipdir. Her ýylda bir gezek kerwene dakylşyp, uzak ýola – Tejene argyşa, däne getirmäge gidipdir. Ýazyjynyň okuwy kadaly bolmandyr, üzlem-saplam bolupdyr. Onuň terjime halyna degişli maglumatlarynda oba mekdebinde okandygy, Gündogar zähmetkeşleriniň Moskwa uniwersitetiniň birinji kursynda okandygy barada maglumatlar bar. Ol Moskwada okuwyny tamamlamanka, çagyryp komsomol işine iberýärler. Şol wagtky komsomolyň okrug komiteti, oblast komiteti, MK-ynyň propaganda bölümi, galyberse-de,

■ A.Gowşudow „Ýaş kommunist“ gazetini ilkinji çykaran we onuň ilkinji redaktory bolupdyr.

A.Gowşudow Türkmenistanyň Magtymguly baýragynyň eýesidir. Ol 1930-1933-nji ýyllarda Büzmeýinde ilkinji gezek açylan ýaşlar mekdebiniň direktory bolup işläpdir. Soň täze döredilen drama studiýasynyň direktory, „Sowet Türkmenistany“ (häzirki „Türkmenistan“) gazetiniň redaksiýasynda işleýär. 1938-nji ýylda Ata Gowşudow SSSR YA-nyň Türkmenistan filialynyň Dil we edebiýat institutyna(häzirki Magtymguly adyndaky „Dil we edebiýat instituty) işe çagyrylýar. 1944-nji ýyla çenli Türkmen radiosynda işleýär. Soň ömrüniň on ýylyny diňe döredijilik bilen meşgullanýar.

Ýazyjynyň gyzy Baharşat Gowşudowa „Garagum“ žurnalynyň 2014-nji ýylyň 10-njy aýynda çykan sanynda ejesi Bossan ejäniň kakasy barada aýdyp beren ýatlamalaryndan mysal getirip şeýle ýazypdyr:

„1939-njy ýylyň birinji iýunynda Türkmen dili we edebiýaty ylmy-barlag institutynyň teklibi boýunça, ordenli at gazanan şahyr Ata Salyhy, Dil we edebiýat institutynyň kiçi ylmy işgäri, ýazyjy Ata Gowşudowy Esentükä saglyklaryny bejertmäge ibermeli diýip Türkmenistan Halk komissarlar soweti karar çykaryar.“

Diýmek, A.Gowşudow, 1939-njy ýylda Magtymgulynyň adyny göterýän Dil we edebiýat institutynda işleýär eken.

Ol döwürde ýazyjynyň maşgalasy Aşgabat şäheriniň Kalinin köçesiniň 124-nji jaýynda ýaşaýan eken. „Ýazyjylaryň jaýy“ diýlip atlandyrylan ol jaý 1930-njy ýylda salnan agaç jaýlardan eken. Degişgen, şähdaçyk, sadadan ýakymly Ata Gowşudowyň jaýynyň myhmansyz wagty bolmandyr. Olara ýazyjyny sylap, uzak ýerlerdenem ýat-ýat adamlar geler eken.

Ýazyjynyň dostlary Aleksandr Aborskiý, Ata Salyh, Mollapüri Abam ogly we beýleki ýazyjy – şahyrlar olaryň maşgala agzalarynyň birine öwrülipdir.

Şirinjemal GELDIÝEWA.

Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly